

УДК 355.488:[001.102+004]"313"((479.22)+(477))

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.33>

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНИХ ГІБРИДНИХ ВОЄН (НА ПРИКЛАДІ ГРУЗІЇ ТА УКРАЇНИ)

Стрільчук Людмила,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0002-0700-6080

У статті аналізуються Україна та Грузія – суверенні держави, які на початку XXI століття зазнали гібридної та прямої військової агресії з боку Російської Федерації. Упродовж декількох десятиліть після проголошення незалежності досліджувані у статті країни не виробили імунітету до гібридних інформаційних загроз із боку сильнішого у військово-політичному плані та значно більшого ресурсно сусіда, Російської Федерації.

Малозатратна та надзвичайно ефективна, а головне, практично, безвідмовна інформаційна зброя має значно ширший спектр застосування, аніж будь-яка інша зброя. Під час інформаційних атак об'єктом стають свідомість і воля суспільства, що піддається агресії. Експерти називають гібридну війну таким типом воєнного конфлікту, який усе частіше буде застосовуватися у XXI столітті, і різновидів і прикладів гібридних загроз нині можемо перелічити цілу низку, інформаційні ж атаки є одним із найпоширеніших їхніх проявів.

У гібридній інформаційній війні, що велася з боку Російської Федерації на Грузію й Україну, є чимало спільного, як, власне, і причина: обраний аналізованими у статті країнами європейський вектор економічного та політичного розвитку, що йшов упереч російському імперському баченню. Саме цей вибір послугував головною причиною гібридної агресії. Схожими були й методи інформаційної війни. Авторка вважає, що російсько-грузинський воєнний конфлікт 2008 року став репетицією вторгнення російських військ в Україну.

Ключові слова: гібридна агресія, інформаційна війна, інформаційні атаки, сучасна політика, інформаційно-психологічна операція, Україна, Грузія.

Strilchuk Liudmyla. Information war as a component of modern hybrid wars (example of Georgia and Ukraine)

The presented article analyzes Ukraine and Georgia – sovereign states that at the beginning of the 21st century were subjected to hybrid and direct military aggression by the Russian Federation. For several decades after the declaration of independence, the countries studied in the article did not develop immunity to hybrid informational threats from the stronger militarily-politically and much larger resource neighbor, the Russian Federation.

Low-cost and extremely effective, and most importantly, practically fail-safe information weapons have a much wider range of applications than any other weapon. In informational attacks, the object of impression is the consciousness and will of the society that is subject to aggression. Experts call hybrid war a type of military conflict that will be used more and more often in the 21st century, and we can list a number of types and examples of hybrid threats today, while information attacks are one of their most common manifestations.

The hybrid information war waged by the Russian Federation against Georgia and Ukraine has a lot in common, as well as the reason: the European vector of economic and political development chosen by the countries analyzed in the article, which ran counter to the Russian imperial vision. It was this choice that served as the main reason for hybrid aggression. The methods of information warfare were similar. The author believes that the Russian-Georgian military conflict of 2008 became a rehearsal for the invasion of Russian troops into Ukraine.

Key words: hybrid aggression, information war, information attacks, modern politics, information and psychological operation, Ukraine, Georgia.

*Усвідомлення того, що інформація –
це зброя, із часом приходить до багатьох,
проте далеко не до всіх...*

Євген Магда

Ще із середини минулого, XX ст. дехто з політиків та істориків проголошували тезу про те, що війни майбутнього – це передусім будуть інформаційні або ж економічні протистояння, а світ відійде від поняття війни (із застосуванням зброї та загарбанням територій) як від історичного архаїзму. На жаль, сучасні реалії частково спростовують цю тезу: нинішня повномасштабна агресія Росії проти України радше засвідчує протилежне. Однак частка правоти в зазначеній тезі все ж є, адже вагомою складовою частиною нинішньої війни є інформаційна війна, яка розпочалася задовго до

повномаштабного російського вторгнення і на етапі гарячої фази війни продовжує залишатися невідомим її елементом.

Специфіка пострадянського простору полягає в тому, що нові незалежні держави, як-от Україна та Грузія, які пропонуються до розгляду та порівняння у представленій статті, упродовж декількох десятиліть після проголошення незалежності не виробили імунітету до гібридних інформаційних загроз із боку сильнішого у військово-політичному плані та значно більшого ресурсно сусіда, Російської Федерації. Можливо, саме тому проти Грузії й України було використано технології гібридної агресії. Чим більше креативних, небайдужих людей, які критично мислять, стануть жертвами гібридної агресії, тим краще будуть досягнені поставлені їй ініціаторами цілі [2, с. 103]. Чим більше осіб потрапить в тенета інформаційно-психологічної операції, тим легше досяжними будуть її цілі.

У різноманітних термінологічних словниках наведено низку визначень гібридної війни, наприклад: «Гібридна війна – війна, основним інструментом якої є створення державою-агресором у державі, обраній для агресії, внутрішніх суперечностей і конфліктів з подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які зазвичай досягаються звичайною війною» [1]. Саме це визначення найбільше підходить до інформаційної атаки, яка ведеться напередодні та під час прямого вторгнення. Майже аналогічним за суттю, але більш об'ємним за формою є визначення терміна «гібридна війна» (англ. *Hybrid warfare*) як воєнної стратегії, яка об'єднує звичайну війну, малу війну та кібервійну. Термін «гібридна війна» уживають також для опису атак із застосуванням ядерної, біологічної та хімічної зброї, саморобних вибухових пристроїв та інформаційних технологій. Такий підхід до ведення конфліктів є потужним і складним різновидом війни [4, с. 75].

Експерти називають гібридну війну таким типом воєнного конфлікту, який усе частіше буде застосовуватися у XXI ст., і різновидів та прикладів гібридних загроз нині можемо перелічити цілу низку, інформаційні ж атаки є одним із найпоширеніших їх проявів.

Досить показовими з погляду застосування стратегії гібридної війни є дії Російської Федерації (далі – РФ) щодо Грузії (2008 р.), Сходу України та Криму (2014 р.), усю Україну (2022–2023 рр.). Це, безумовно, і є гібридний тип воєнних дій у їхньому класичному вигляді, інформаційна війна як така. Чимало фактів засвідчують, що РФ готувалася до цієї війни та планувала вести її саме таким способом. Свідченням того, що саме цю концепцію було взято за основу підготовки агресора не менш ніж десятиліття тому, є той факт, наскільки акцентовано ця ідеологія впроваджувалася у воєнну доктрину нашого північного сусіда з початку 1990-х рр.: Нагорний Карабах, обидві «чеченські» кампанії, Молдова [4, с. 76].

Агресія 2008 р. проти суверенної Грузії, фактично, була «генеральною репетицією» воєнного втручання в Україну. Ось як описав російську воєнну тактику Начальник Генерального штабу Збройних сил Росії, перший заступник міністра оборони РФ, генерал армії В. Герасимов на конференції в Академії військових наук у січні 2013 р.: «<...> Акцент змістився на використання політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невоєнних заходів, поряд із застосуванням протестного потенціалу місцевого населення. Усе це повинно супроводжуватися прихованими воєнними операціями – наприклад, із застосуванням методів інформаційної війни, задіянням сил спецназу <...> Відкрите використання сили, часто під прикриттям миротворчої діяльності та посередництва у вирішенні кризи, може бути задіяне на фінальній стадії, зазвичай із метою досягнення повної перемоги у війні <...>» [5].

Причиною того, що і Грузія, і Україна стали об'єктами інформаційних гібридних атак з боку РФ, передусім є те, що ці пострадянські республіки чітко увиразнили свої прагнення та поступ до членства в європейській сім'ї, а Росія, яка залишається й надалі в мареві імперських стереотипів, підпертих упевненістю у зверхності та великодержавним шовінізмом, усіма можливими засобами намагається перешкодити цьому. За таких умов інформаційна війна – це інтелектуальне протистояння концепцій, поглядів, стратегій, оформлене в короткі рядки повідомлень у стрічках новин і картинки для відео. Перемога на інформаційному фронті – це не лише домінування одного наративу над іншим, це мета домогтися ухвалення рішень (керівництвом країни, військовим командуванням, народом, соціальними прошарками), вигідних для противника, рішень, що ухвалюватимуться на основі запущеної (часто спотвореної або ж узагалі неправдивої) інформації [2, с. 104].

Тобто головною метою РФ стало недопущення виходу Грузії й України з російської сфери впливу. Частково у 2013 р. РФ вдалося досягнути своєї мети в Україні (домогтися ухвалення керівництвом країни рішень, потрібних для Росії), коли тогочасний президент В. Янукович відмовився від курсу на Європейський Союз.

У гібридних інформаційних атаках із боку РФ на Грузію й Україну є чимало спільного. Як відомо, приводом до конфлікту РФ та Грузії став геополітичний вибір Грузії щодо вступу в НАТО та поглиблення співпраці з Євросоюзом. Аналогічні причини російських інформаційних атак, як уже зазначено, ми мали можливість спостерігати і в Україні напередодні Революції гідності. Бо якщо гібридна інформаційна операція вплинула на керівництво України, то більшість суспільства виявилися стійкими до російських інформаційних атак. Власне, уже наприкінці 2013 р. російські ЗМІ стали висвітлювати події Євромайдану в агресивно-попагандистському світлі, формуючи в російському суспільстві образ «українців, вороже налаштованих до росіян», про «зраду України» тощо.

Вищенаведену тезу яксраво увиразнюють і слова російської політологині Л. Шевцової: «Україна стала для Росії переломним моментом, який відкрив нову сторінку в російській історії, вона завдала смертельного удару по «Російській системі», вирішивши йти в Європу, вибравши ворожий для Москви цивілізаційний вектор» [8].

Аналіз передумов розвитку російсько-грузинського конфлікту 2008 р. приводить до висновку про зумисне створення радянською владою майбутніх осередків сепаратизму у Грузії впродовж ХХ ст. Після краху Союзу РСР політичні конфлікти у Грузії переросли у відкрите збройне протистояння поміж Грузією та її автономіями: Абхазією та Південною Осетією (останні підтримувалися російською стороною). З часу проголошення Грузією незалежності російські спецслужби створювали місцеві сепаратистські формування, керували ними як на теренах Південної Осетії, так і в Абхазії, що призвело до жорстоких етнічних чисток і вигнання грузинського населення з Абхазії. Наступним кроком стало розміщення на цих територіях російського миротворчого контингенту. Паралельно відбувалася підготовка до визнання незалежності Абхазії та Південної Осетії, а вже із квітня 2008 р. став реалізовуватися підготовчий етап воєнної ескалації, що передбачав передислокацію російських військовослужбовців до регіону, передислокацію військової техніки та вчинення провокацій.

Паралельно із вказаними діями в російських ЗМІ, заявах російських політиків і військових частішають «інформаційні вкиди» про, нібито, можливу агресію Грузії проти Південної Осетії, що дає підстави зробити висновок, що російська сторона задалегідь розпочала підготовку громадської думки до запланованої війни. Дана підготовка велася із залученням усіх можливих інструментів і засобів [7, с. 30].

Просто таки дзеркальні дії російської сторони ми спостерігаємо напередодні широкомасштабного вторгнення в Україну: передислокація російських військових і військової техніки до східних кордонів України під виглядом військових навчань, зростання кількості й усе різкіша тональність «інформаційних вкидів» із боку російських високопосадовців про загрози з боку України та країн НАТО, що, знову ж таки, розцінюється авторкою як підготовка громадської думки в РФ (і не тільки) до майбутньої війни. Фактично, російське військово-політичне керівництво діяло за вже апробованою методикою.

У випадку Грузії впродовж 2006–2007 рр., що передували конфлікту, посилюється російський вплив у конфліктних регіонах, проводиться фундаментальна робота з їх відокремлення та визнання незалежності [7, с. 30–31]. Аналогічну ситуацію спостерігаємо під час підготовки російського вторгнення в Україну: посилення російської присутності в самопроголошених ЛНР, ДНР та Криму, створення там маріонеткових урядів (що також мало місце у Грузії), визнання перших двох як незалежних державних утворень із боку РФ, жителям ЛНР, ДНР та Криму, як і жителям Абхазії та Південної Осетії, примусово нав'язувалося російське громадянство тощо.

Ще із 2008 р., напередодні воєнного конфлікту із Грузією, РФ взяла на інформаційно-дипломатичне озброєння процес проголошення незалежності Косово як окремої держави, щоб використати останній факт як можливість для офіційного визнання самопроголошених Абхазії та Південної Осетії (аналогії з українським сценарієм очевидні).

В обох випадках агресії, щодо Грузії й України, російська пропаганда безперервно використовувала технологію дискредитації противника, формувалася стійкий «образ ворога». Наприклад, у грузинському випадку – прозахідно орієнтований президент М. Саакашвілі, який розпочав воєнні дії проти мирного населення Південної Осетії, був використаний як засіб консолідації російського суспільства для боротьби проти грузинського агресора. Останній приклад може бути показовим і з погляду застосування теорії рефлексивного управління у стратегічному вимірі та тривалості в часі інформаційно-психологічної операції проти М. Саакашвілі, якого спровокували до початку конфлікту.

Інформаційні атаки, які застосовувалися російською стороною в різний час проти Грузії й України, мають багато схожих, а ще частіше ідентичних особливостей. Російські ЗМІ оприлюднювали конфіденційні відомості з особистого життя публічних політиків, «вели скандальні розслідування», свідомо спотворювали або ж подавали завідомо неправдиву інформацію, концентрували увагу на «пікантних подробицях».

Головне завдання таких інформаційних атак полягає в активізації підсвідомості людини, включенні механізмів маніпулювання почуттями й емоціями, що є основою управління психологією натовпу [3]. Ведення інформаційної війни підживлюється постійними «вкидами інформації», перекручуванням фактів, маніпуляціями в ЗМІ, створенням віртуального та реального ворога щодо громадян держави, яка стала жертвою інформаційної агресії [2, с. 117–118].

Це виразно відчули на собі громадяни Грузії влітку 2008 р. й українці вже з кінця 2013 р., коли російські ЗМІ стали висвітлювати події Євромайдану в агресивно-пропагандистському світлі. Практика засвідчила, що і грузинське, і українське суспільства виявилися вкрай вразливими до інформаційно-пропагандистських атак.

Як слушно вважає знаний український політолог Є. Магда, упродовж тривалого періоду миролюбність і неагресивність українського суспільства розглядалися із знаком плюс. Уважаю, що те ж саме можна сказати і про грузинське суспільство періоду незалежності Грузії. Однак нині ситуація кардинально змінилася. Загроза державній суверенності, фізична загроза нищення нації поставили на перший план волелюбність, ненависть до ворогів, національну консолідацію, здатність і мотивованість до наполегливого та тривалого опору, урешті, досконале володіння військомим мистецтвом. Відповіддю на російську інформаційну агресію в Україні стало масове звернення до історії й ідеології УПА, консолідація української нації, українізація російськомовного Півдня та Сходу країни.

На думку Є. Магди, основними методами інформаційної агресії проти України з боку РФ до початку повномасштабного вторгнення стали:

- 1) дезінформація та маніпулювання;
- 2) пропаганда;
- 3) диверсифікація та пересмикування громадської думки;
- 4) психологічний і психотропний тиск;
- 5) поширення чуток [2, с. 120].

Як засвідчує досвід російсько-грузинського конфлікту та російсько-української війни, керівництво РФ докладало максимум зусиль, щоби світова спільнота сприймала суто російську версію подій, опираючись на традиційну перевагу в інформаційній сфері, за допомогою, серед іншого, західних медіа, проросійських політиків у різних країнах світу тощо. Варто визнати, що на початковому етапі агресії Росії це досить добре вдалося. Щодо російсько-грузинського конфлікту, то на початковому етапі російська інтерпретація поширювалася в ЗМІ держав Євросоюзу. В авторитетних службах новин з'явилася інформація про початок бойових дій у ніч із 7 на 8 серпня 2008 р.: перші світлини, що облетіли світ, ілюстрували обстріли мирного Цхинвалі грузинською артилерією. Завдяки цьому російська пропаганда створила стійкий образ «Грузії-агресора», звинувачуваного у здійсненні «геноциду проти осетин», а отже, відповідальність за початок конфлікту покладалася цілком на грузинів [6, с. 72–73].

І якщо Україна зуміла виграти інформаційну війну на початку повномасштабного вторгнення (2022 р.), то на ранішому етапі ані грузинській, ані українській стороні цього не вдалося. Фактично, від часу захоплення Криму (2014 р.) РФ мала відчутну перевагу в інформаційній війні, максимально активізувала власних агентів інформаційного впливу в європейських і світових ЗМІ. І лише катастрофа з «Боїнгом-777» улітку 2014 р. позначилася переломом в інформаційному домінуванні РФ.

Щодо російсько-грузинського конфлікту, у період його активної фази, обидві сторони вели боротьбу не просто одна з одною, а ще й за те, щоби міжнародна спільнота визнала їх законною стороною. А от повномасштабне вторгнення російських збройних сил в Україну 24 лютого з першого дня війни світовим співтовариством було сприйнято однозначно, а правильно побудована та широка інформаційна політика України забезпечили їй повне домінування в інформаційній війні.

Після закінчення конфлікту РФ та Грузія спрямували свої зусилля на вплив на міжнародну спільноту з метою легітимізації власних дій. Російська сторона застосовувала так звану «м'яку силу» на дипломатичному, культурному, релігійному, освітньому напрямках для посилення власного впливу у Грузії. Також РФ вдалося досягнути стратегічної мети – припинити діяльність міжнародних місій ОБСЄ у Грузії та Місії ООН зі спостереження у Грузії у 2009 р., а також цілком ізолювати Абхазію та Південну Осетію від присутності представників міжнародних організацій. Основні сили РФ на дипломатичному рівні були скеровані на визнання російської сторони посередником в урегулюванні конфлікту, а не його стороною.

Остаточні висновки за українським сценарієм російської агресії робити ще рано, однак з упевненістю можна стверджувати, що жодні стратегічні та, узагалі, будь-які цілі російської інформаційної агресії щодо України не просто не досягнуті, а провалені. Інший же висновок очевидний: російська

пропаганда як у середині самої РФ, так і ззовні, базується на старих імперських стереотипах, міфах і настроях. Незважаючи на докорінну зміну геополітичної ситуації, РФ намагається відновити радянський ідеологічно-інформаційний вплив і не шкодує на це ані грошей, ані сил. Водночас офіційна Москва докладає максимум зусиль для створення власного позитивного іміджу, звинувачує держави, які стали предметом гібридної інформаційної агресії, у загрозах, нібито створених ними ж для Росії.

Наприклад, воєнна агресія проти Грузії проводилася під гаслами «примушення Грузії до миру» та подавалася в інформаційному просторі як «справедлива» відповідь на загибель російських миротворців, на грузинські обстріли Цхинвалі. Грузія ж наполягала на тому, що грузинські дії були спровоковані переміщенням через Рокський тунель значної кількості військових підрозділів регулярних збройних сил РФ до Південної Осетії. Обидві сторони впродовж конфлікту застосовували ту саму тактику, що містила головні складники інформаційних операцій – електронну боротьбу, інформаційні операції в комп'ютерних мережах, воєнний обман, психологічні операції [7, с. 34–36]. А інформаційна кампанія обох учасників конфлікту, як уже зазначалося вище, зводилася до боротьби за те, щоб міжнародна спільнота визнала кожен зі сторін законною.

З іншого боку, варто чітко усвідомлювати, що універсального рецепта протидії інформаційним атакам і пропаганді не існує. І єдиним превентивним методом може слугувати хіба що медіаграмотність, а отже, стійкість до інформаційних атак. Підвищення медіаграмотності суспільства є важливим і досить складним завданням, на виконання якого необхідно витратити чимало ресурсів [2, с. 131]. На прикладі Грузії й України можна чітко простежити, що з медіаграмотністю суспільства в обох державах є чималі прогалини. Чому так сталося? Це вже зовсім інше запитання, яке варто проаналізувати окремо.

Нині, через півтора десятиліття від початку російсько-грузинського конфлікту, варто пригадати виступ польського президента Леха Качинського у Тбілісі, коли він 12 серпня 2008 р. разом з очільниками Естонії, Литви, Латвії й України прибув до грузинської столиці, щоби засвідчити підтримку грузинському народу. Сказані Л. Качинським у той день слова виявилися пророчими: «Ми знаємо, що сьогодні Грузія, завтра – Україна, післязавтра – Балтійські країни, а потім, можливо, і моя країна. Ми були переконані, що приєднання до НАТО і ЄС стримає російські апетити. Виявилося, що таке мислення було помилковим» [9].

Насамкінець варто акцентувати, що дешева й ефективна, а головне, практично безвідмовна інформаційна зброя має значно ширший спектр застосування, аніж будь-яка інша зброя. В інформаційних атаках об'єктом враження стають свідомість і воля суспільства, що піддається агресії, а тому надзвичайно важливо мати в арсеналі засоби протидії – медіаграмотне, а значить, стійке до інформаційних атак суспільство, формування якого має стати пріоритетом державної інформаційної політики.

Література:

1. Війна «гібридна». *Політологічний енциклопедичний словник*. Харків : Право, 2015. 816 с.
2. Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. Київ : КАЛАМАР, 2017. 268 с.
3. Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемогти. URL: <http://docs.google.com/viewerng/viewer?url>
4. Попович К. Гібридна війна як сучасний спосіб велення війни: історичний та сучасний виміри. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Історія». 2016. Вип. 2 (35). С. 75–79.
5. Путін веде в Україні гібридну війну. URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/25363591.html>
6. Сороківська-Обіход А. Інформаційна складова підготовки російського вторгнення до Грузії у 2008 р. *Воєнно-історичний вісник*. 2019. № 4 (34). С. 68–80.
7. Сороківська-Обіход А. Історія висвітлення російсько-грузинської війни 2008 р. російськими друкованими виданнями. *Військово-історичний меридіан*. 2020. № 1 (27). С. 27–39.
8. Шевцова Л. Без України Росія – «недоімперія», а то й не імперія зовсім. URL: <http://ukrainian.voanews.com/content/shevtsova-russia-ukraine/293947/html>
9. 13 років тому Лех Качинський у Тбілісі закликав протистояти агресії РФ. URL: <https://www.polskieradio.pl/398/7856/artukul/2788180,13>